

Сергій Марків,

викладач кафедри кримінального права
та процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЛЬ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Висвітлено важливість становлення служби пробації в Україні. Правопорушення, котрі вчиняють громадяни, будучи частиною соціуму, часто провокуються тими чи іншими обставинами. Особи, котрі вчинили невеликої тяжкості злочини і усвідомили свою провину не повинні бути ізольовані, і мають можливість сумлінною працею виправити свої помилки, з іншого боку, і оточення правопорушників несе за них певну відповідальність. Важливим фактором в роботі служби пробації є елемент соціальної реабілітації осуджених та зменшення економічного навантаження на суспільство. Становлення служби пробації наближає Україну до «європейських стандартів».

Ключові слова: пробація, служба пробації, виправлення засуджених, пробаційний нагляд та контроль, ресоціалізація, пененціарна служба, кримінально-виконавча інспекція, виконання покарань.

Марків С. И.

Становление и роль службы пробации в Украине

Освещено важность становления службы пробаации в Украине. Правонарушения, которые совершают граждане, будучи частью социума, часто провоцируются теми или иными обстоятельствами. Лица, совершившие нетяжелые преступления и осознавшие свою вину не должны быть изолированы и имеют возможность добросовестным трудом исправить свои ошибки, с другой стороны, и окружения правонарушителей несет за них определенную ответственность. Важным фактором в работе службы пробаации есть элемент социальной реабилитации осужденных и уменьшения экономической нагрузки на общество. Становление службы пробаации приближает Украину к «европейским стандартам».

Ключевые слова: пробаация, служба пробаации, исправления осужденных, пробаационный надзор и контроль, ресоциализация, пененциарная служба, уголовно-исполнительная инспекция, исполнения наказаний.

Markyy S.

Formation and role of probation service in Ukraine

This article highlights the importance of the establishment of a probation service in Ukraine. Offences committed by citizens who, as part of society, often provoked by certain circumstances. Persons who have not committed serious crimes and realized his guilt should not be isolated, and have the opportunity diligent work to correct their mistakes, on the other hand the offenders and the environment is a responsibility for them. An important factor in the probation service is an element of social rehabilitation of sentenced and reduce the economic burden on society. Becoming probation Ukraine closer to «European standards».

Keywords: probation, the probation service, correction, probation supervision and control, resocialization, penology, criminal executive inspection of Corrections.

Постановка проблеми. В умовах реформування сучасної правової системи та інтеграції міжнародних стандартів у вітчизняне законодавство все більшого значення набуває інститут «служби пробації». Новели кримінального-виконавчого кодексу України та прийняття Закону України «Про пробацію» розширюють права засуджених, що свідчить про початок процесу формування пробаційних інституцій у нашій державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз юридичної літератури свідчить про чималу зацікавленість науковців цією доволі новою парадигмою «пробації» у юриспруденції. Так, зокрема, серед вчених Західної Європи та Північної Америки можна відзначити таких, як: Д. Вітфілд, П. Лейленд, П. Райнор, Ю Кунов. Серед українських дослідників проблемами створення служби пробації займаються: Д. Ягунов, І. Яковець, В. Дьомін, І. Богатирьов, Т. Денисова, О. Беца, В. Меркулова, А. Степанюк, О. Колб.

Цілями є дослідження доцільності утворення служби пробації України, яка аргументується створенням якісно нових підходів до виправлення засуджених не лише шляхом їх утримання у місцях позбавлення волі, а й із застосуванням альтернативних видів покарань та подальшої їх адаптації у суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пробація – це переважно юридичний термін, який з'явився майже 200 років тому як кримінально-правовий інститут англосаксонського права й був різновидом умовного засудження або умовного звільнення. «Пробація» в перекладі з англійської мови означає «випробування» або «умовне звільнення (від покарання)», а в перекладі з латині – «випробувати» або «віддати під нагляд» [1].

Сьогодні термін «пробація» вживається в кількох значеннях: 1) як концепція соціальної роботи з правопорушниками та іншими соціально вразливими групами; 2) як ієрархічна організаційна структура; 3) як орган державної влади (служба); 4) як умовне невинесення вироку або як умовне звільнення від покарання з випробуванням; 5) як специфічний процес виконання альтернативних покарань; 6) стан, у якому перебуває злочинець упродовж певного терміну: злочинець (probationer) перебуває на «пробації», тобто під пробаційним наглядом (on probation, under probation supervision); 7) як з'єднувальна ланка між кримінальним процесом, виконанням покарань і соціальною роботою [2].

Отже, пробація як поняття виникає у XIX столітті в англосаксонській системі права та має на меті гуманізувати систему заходів, спрямованих на звільнення засуджених від відбування покарання з випробуванням за умови наявності достатніх підстав, що сприятимуть їхньому виправленню.

Донедавна в Україні контроль за виконанням покарань без ізоляції від суспільства покладалася на кримінально-виконавчу інспекцію Державної пенітенціарної служби, що була побудована ще за радянських часів та не відповідала сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства [1], що і призвело до її реорганізації і перетворення у службу пробації. Саме тому одним із пріоритетів української правової науки та законодавства став комплексний підхід до створення єдиної та ефективної служби захисту прав і свобод людини в процесі виконання покарань.

Запровадження в Україні служби пробації обговорюється вже понад 15 років, однак офіційно питання пробації було піднято в рамках делегації Державного департаменту України з питань виконання покарань з відраженням у Королівство Швеції, за результатами якої до Кабінету Міністрів України було подано пропозиції про створення в Україні служби пробації. Це стало свого роду поштовхом до підготовки перших проектів законів у цьому напрямку та закріпленню питання пробації у двох державних концепціях: Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України №311/2008 8 квітня 2008 р. та Концепції реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України №401/200825 квітня 2008 р. Проте неоднозначні погляди щодо доцільності її створення та ефективності методів та функцій, що покладатимуться на таку службу, дещо призупинило її поширення на теренах України. На наш погляд, це було зумовлено не готовністю державної управлінської системи до нових реалій сучасного життя, а також потребою реформування усіх гілок влади та правоохоронних органів. Окрім, цього створення нового органу, це завжди видатки з Державного бюджету, а на жаль фінансово-економічного підґрунтя новостворюваний інститут не отримував.

Поряд з цим, із прагненням нашої держави до євроінтеграції та з метою встановлення відповідності національного законодавства нормам міжнародного права, за невеликий проміжок часу питання створення служби пробації знову заповнило наш правовий та законодавчий простір.

Розробка дієвого законодавства про пробацію розпочалася із схвалення Указом Президента України Концепції розвитку кримінальної юстиції №597/2011 24 травня 2011 р. та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, №631/2012 схваленої Указом Президента України 8 листопада 2012 р.

Суттєвим кроком нашої держави у запровадження служби пробації стала також ратифікація 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, ст. 6 якої передбачає провадження діалогу та співробітництва між Україною та країнами Європейського союзу щодо обговорення внутрішніх реформ, які б ґрунтувалися на таких принципах, як: стабільність і дієвість демократичних інституцій, верховенство права та повага до прав людини і її основоположних свобод [3].

У відповідності до положень Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, однією з найгостріших проблем Державної кримінально-виконавчої служби України (Державної пенітенціарної служби України) є перевантаженість установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Зазначена проблема зумовлена низкою чинників, серед яких основними є: нерозвиненість механізму застосування системи запобіжних заходів, альтернативних утриманню під вартою, низький рівень роботи кримінально-виконавчої інспекції, а отже, неефективність покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, і, як наслідок, поширеність практики надання судами переваги покаранням у виді позбавлення волі

[4]. Саме тому, вважаємо, що в процесі реформування Державної пенітенціарної служби, їй на зміну приходить абсолютно нова Служба пробації, – мета, завдання, види якої, а також правовий статус персоналу органу пробації та суб'єктів пробації визначені чинним Законом України «Про пробацію» №160-VIII від 05 лютого 2015 р.

На наш погляд, закріплення основних засад функціонування служби пробації на законодавчому рівні стало важливим етапом у впровадженні даного органу, однак не заключним.

Закон України «Про пробацію» визначає, що орган пробації – це центральний орган виконавчої влади, що реалізує політику у сфері пробації [5]. На сьогодні служба пробації створюється на базі кримінально-виконавчої інспекції, хоча принципи її діяльності та завдання суттєво відрізняються від попередньої та є значно більшими. Новостворена структура має на меті перейти до цілковито нового механізму попередження вчинення кримінально-караних діянь, виправлення засуджених та їх ефективної ресоціалізації.

Аналізуючи положення законодавства та профільної літератури, розкриємо роль служби пробації через наступні її повноваження:

– *по-перше*, це забезпечення суду досудовими доповідями про обвинувачених. Доволі нове явище для учасників кримінально-виконавчих відносин, але яке дозволяє пізнати особу обвинуваченого.

Досудова доповідь полягає у забезпеченні суду формалізованою інформацією про особу, як притягається до кримінальної відповідальності з метою прийняття судом рішення про призначення міри відповідальності особі [6]. Досудова доповідь складається відповідними органами служби пробації, так званими офіцерами пробації, які вивчають як зовнішні, так і внутрішні фактори впливу на особу злочинця. Так, зокрема, до зовнішніх можна віднести: середовище, у якому перебуває особа у повсякденному житті, побутові умови, її працевлаштування, матеріальне забезпечення, вплив рідних та друзів. До внутрішніх слід віднести, психологічні та психічні характеристики особи, її емоційний стан, світосприйняття тощо. При цьому, інформація може отримуватися із різних джерел: серед оточення обвинуваченого, підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності, врешті-решт, від самої особи обвинуваченого. Власне, досудова пробація передбачає особисту участь особи злочинця у підготовці такої доповіді.

Стандартна доповідь повинна містити у собі наступні підрозділи: 1) вступна частина; 2) аналіз конкретного правопорушення; 3) інформація про особу правопорушника; 4) оцінка ризику скоєння правопорушником нових злочинів; 5) ступінь небезпеки можливих рецидивних злочинів; 6) висновок [7]. Таким чином, суд отримує максимально можливу інформація про особу обвинуваченого. З однієї сторони, це дозволяє краще скласти уявлення про таку особу, але з іншої сторони, може й спотворити остаточне рішення органу правосуддя.

– *по-друге*, це здійснення нагляду за засудженими. Повноваження, що полягає у комплексі заходів спрямованих на додержання засудженими встановленого їм альтернативного виду покарання за вчинене діяння. Дія пробаційного нагляду поширюється на таких осіб і після відбування ними покарання, таким чином контролюючи поведінку правопорушника з метою його виправлення;

– *по-третьє*, орган пробації організовує виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт.

У відповідності до положень ст. 31 Кримінально-виконавчого кодексу України, обов'язки уповноваженого органу з питань пробації щодо виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю полягають у:

– веденні обліку засуджених до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

– роз'ясненні засудженим особам порядок та умови відбування покарання;

– здійсненні контролю за додержанням порядку та умов відбування покарання засудженими особами;

– здійсненні контролю за додержанням вимог судового рішення власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за місцем роботи засудженого, а також органом, що має право анулювати дозвіл на заняття відповідним видом діяльності, забороненим засудженому;

– житті заходів з припинення порушень вимог судових рішень;

– житті першочергових заходів з виявлення засуджених, місцезнаходження яких невідоме;

– зверненні до відповідних правоохоронних органів щодо розшуку засуджених, місцезнаходження яких невідоме.

У разі невиконання власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом судового рішення щодо особи, позбавленої права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, уповноважений орган з питань пробації повідомляє про можливі наслідки невиконання судового

рішення, а у разі його подальшого невиконання надсилає матеріали до органу Національної поліції для відповідного реагування [8].

Що стосується виконання покарання у вигляді громадських робіт, то основним завданням органу пробації при його реалізації є здійснення нагляду за належною поведінкою особи правопорушника під час виконання ним у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування та відбувається за місцем проживання особи.

Натомість виконання покарання у виді виправних робіт полягає у його здійсненні за місцем роботи засудженого, на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності.

Як бачимо, в даному випадку служба пробації займає контролюючу позицію щодо особи засудженого, намагається зорієнтувати правопорушника до легітимної поведінки, стимулювати його виправлення для так званого «повернення у суспільство»;

– *по-четверте*, служба пробації здійснює реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Пробаційна програма – це програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити [5].

На практиці пробаційна програма може здійснюватися не лише пробаційними органами самостійно, а й за участю кола осіб, в рамках якого проводить свій час засуджена особа, за сприяння тих же підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності.

Слід наголосити, що виходячи зі ст. 76 Кримінального кодексу України [9], обов'язками, які покладає суд на засуджену особу в межах пробаційної програми, є: утримання від контактів з особами, які визначені судом, не залишати місця проживання у визначені судом години, офіційно працевлаштовуватися, періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу пробації, повідомляти про зміну місця свого проживання чи реєстрації тощо;

– *по-п'яте*, соціально-виховна робота із засудженими. Соціально-виховна функція служби пробації та її органів присутня при втіленні у життя кожного повноваження цієї інституції. Вона проявляється крізь призму чітких та узгоджених дій органу з метою досягнення основної мети – виправлення засудженого.

Характеризуючи соціально-виховну роботу в межах пробації, можна виділити такі підходи до її реалізації: 1) індивідуальний підхід, який полягає спілкуванні з кожною особою, яка засуджена, врахуванні усіх її якостей як індивіда з метою її адаптації у суспільстві; 2) диференційований підхід, який змушує надавати правопорушнику консультативну та психологічну допомогу у кожному конкретному випадку, сприяти його працевлаштуванню, залученню до навчання, суспільно корисної праці тощо; 3) профілактичний підхід, що зосереджується на попередженні вчинення повторних протиправних діянь, реабілітації засудженого та його ресоціалізації;

– *по-шосте*, підготовка до звільнення засуджених, які відбувають покарання у виді обмеження волі та позбавлення волі на певний строк.

Органи пробації у взаємодії з установами виконання покарань, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування сприяють засудженим, які готуються до звільнення у: визначенні місця проживання після звільнення; влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених; госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги; працевлаштуванні працездатних осіб [6]. Момент звільнення засудженого має досить важливе значення для нього, оскільки він стикається з рядом проблем, які самотужки вирішити не просто. Саме тому на допомогу приходять служба пробації, яка своїм прямим обов'язком має допомогти особі, яка звільняється від відбування покарання у виді обмеження волі чи позбавлення волі на певний строк. Така допомога полягає у належному «поверненні» такої особи до соціуму після тривалої чи короткострокової ізоляції.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що роль служби пробації є неocenенною для системи виконання покарань. Заявивши про себе в Україні, такий «орган виправлення» виконує ряд надзвичайно важливих наглядових, контролюючих та пенітенціарних функцій. Перебуваючи на стадії становлення, служба пробації як правонаступник кримінально-виконавчої інспекції все ж має значно ширші завдання та повноваження у сфері кримінально-виконавчих відносин. Труднощі кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення не стануть на заваді роботі «пробації» в Україні, так як механізм уже запущено, і передусім, прагнення як керівної ланки влади, так і громадянського суспільства дозволить нам з упевненістю сказати про ефективне впровадження та значущу роль Служби пробації в Україні.

Список використаної літератури

1. Богатирьова О. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні : моногр. / О. Богатирьова. – К. : Дакор, 2013. – 368 с.
2. Ягунов Д. Що стоїть на заваді створення служби пробації в Україні (до питання створення національної моделі пробації) / Д. Ягунов // Актуальні проблеми європейської інтеграції : зб. наук. праць з питань європейської інтеграції та права / за ред. Д. Ягунова. – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 146. – Вип. 6.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством атомної енергії і її державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Верховною Радою України 16 вересня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схвалена Указом Президента України №631/2012 від 8 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
5. Закон України «Про пробацію» №160-VIII від 05 лютого 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
6. Яковець І. Пробація: загальні підходи до визначення поняття та засади впровадження в Україні // Scientific Journal «ScienceRise» № 2(2). – X. : НПП ЧП «Технологический Центр», 2014. – С. 154.
7. Ягунов Д. Служба пробації: Концепція, засади діяльності, організаційна структура // Бюлетень «Відновне правосуддя в Україні». – К. : Український центр Порозуміння – 2007, – С. 62.
8. Кримінально-виконавчий кодекс України №1129-IV від 11 липня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
9. Кримінальний кодекс України №2341 - III від 5 квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2016.